

Γεώργιος Παχυμέρης

Περίληψη :

Από τους σημαντικότερους Βυζαντινούς λογίους και από τους θεμελιωτές της Παλαιολόγειας Αναγέννησης. Ιστορικός, μαθηματικός, διδάσκαλος, κρατικός και εκκλησιαστικός αξιωματούχος, ο Γεώργιος Παχυμέρης γεννήθηκε στη Νίκαια το 1242 και πέθανε στην Κωνσταντινούπολη γύρω στο 1310. Άφησε σημαντικότατο έργο στους τομείς της ιστορίας, των μαθηματικών επιστημών και της ρητορικής, το οποίο άσκησε ευρύτατη επίδραση στους μεταγενέστερους. Η ιστορία του συνιστά τη βασικότερη πηγή για το β' μισό του 13ου αιώνα.

Τόπος και Χρόνος Γέννησης

1242, Νίκαια

Τόπος και Χρόνος Θανάτου

Γύρω στο 1310, Κωνσταντινούπολη

Κύρια Ιδιότητα

Λόγιος

1. Βιογραφικά στοιχεία

Ο Γεώργιος Παχυμέρης γεννήθηκε στη [Νίκαια](#) της [Βιθυνίας](#) το 1242. Η οικογένειά του, κωνσταντινουπολίτικης καταγωγής, είχε εγκατασταθεί στην [Αυτοκρατορία της Νίκαιας](#) μετά την [άλωση της Κωνσταντινούπολης](#) από τους Λατίνους το 1204. Έλαβε τη στοιχειώδη εκπαίδευση, [ιερά γράμματα](#) και την [εγκύκλιο παιδεία](#), στη Νίκαια. Από τους πρώτους που εγκαταστάθηκαν στην Κωνσταντινούπολη μετά την [ανακατάληψή της](#) από τον [Μιχαήλ Η' Παλαιολόγο](#) το 1261, συνέχισε τις ανώτερες σπουδές του στη σχολή του [Γεωργίου Ακροπολίτη](#), που λειτουργούσε υπό την εποπτεία του αυτοκράτορα, όπου υπήρξε συμμαθητής του [Γεωργίου Κύπριου](#). Από τον Ακροπολίτη διδάχθηκε φιλοσοφία, ρητορική και τις επιστήμες του *Quadrivium* (αριθμητική, γεωμετρία, μουσική, αστρονομία). Οι σπουδές του στη σχολή περατώθηκαν γύρω στο 1267.

Νωρίτερα, το 1265 περίπου, είχε ενταχθεί στον πατριαρχικό κλήρο με το αξίωμα του [διακόνου](#). Η εξέλιξή του στην ιεραρχία, εκκλησιαστική και κοσμική, ήταν σχετικά γρήγορη: το 1277 κατείχε το αξίωμα του [διδασκάλου του αποστόλου](#),¹ το 1285 έγινε [ιερομνήμων](#) και αργότερα κατέλαβε το υψηλό αξίωμα του [πρωτεκδίκου](#). Πέρα από τα εκκλησιαστικά αξιώματα, ο Μιχαήλ Η' Παλαιολόγος τού απένειμε τον τίτλο του αυτοκρατορικού [δικαιοφύλακος](#), πιθανόν γύρω στο 1277.²

Ως πατριαρχικός αξιωματούχος παρακολούθησε από κοντά τις διαδικασίες καθαίρεσης και αφορισμού του πατριάρχη [Αρσενίου Αυτορειανού](#) (1254-1259 και 1261-1265) το 1265. Επίσης έλαβε μέρος στη συζήτηση για την ένωση των Εκκλησιών, συμμετέχοντας στη σύνθεση του σχετικού [τόμου](#) με εντολή του πατριάρχη [Ιωσήφ Α' Γαλισιώτη](#) (1266-1275 και 1282-1283) το 1273, ενώ το 1277 υπέγραψε μια έκθεση ([ασφάλεια](#)) κληρικών αποδεχόμενος τις αποφάσεις της Β' συνόδου της Λυών. Στη διαμάχη σχετικά με το σχέδιο της ένωσης η στάση του ήταν συμβιβαστική: αν και θεωρούσε δογματικά εσφαλμένο το [Filioque](#), ωστόσο αποδεχόταν ότι και ο Υιός δεν ήταν αμέτοχος στην εκπόρευση του Αγίου Πνεύματος.

Ταυτόχρονα, ο Παχυμέρης ακολούθησε και διδακτική σταδιοδρομία. Ήδη πριν από το 1275-1276 κατείχε διδασκαλική έδρα (ήταν οικουμενικός διδάσκαλος) στην Πατριαρχική Σχολή, όπου δίδασκε φιλοσοφία, ρητορική και τις επιστήμες του *Quadrivium*. Απέκτησε μεγάλη φήμη ως διδάσκαλος, όπως συνάγεται και από τον επιτάφιο που του αφιέρωσε ένας από τους μαθητές του, ο ποιητής Μανουήλ Φιλής.³

Ο Παχυμέρης πέθανε στην Κωνσταντινούπολη μετά το 1308, γύρω στο 1310, αφήνοντας ευρύτατη πνευματική παραγωγή. Με τη μακρόχρονη διδακτική του δραστηριότητα και το γραπτό έργο του θεωρείται ένας από τους βασικούς συντελεστές της Παλαιολόγειας Αναγέννησης στη Βυζαντινή Αυτοκρατορία. Η επιρροή που άσκησε στους μεταγενέστερους ήταν μεγάλη,

Γεώργιος Παχυμέρης

ενώ τα διδακτικά εγχειρίδιά του χρησιμοποιούνταν πολύ αργότερα ακόμα και από τους Ιταλούς ουμανιστές. Από την όλη παρουσία του στα γράμματα η εικόνα που σχηματίζεται για τον Παχυμέρη δεν είναι αυτή ενός μοναχού αποτραβηγμένου από τα εγκόσμια, αλλά ενός ανθρώπου που ενδιαφέρεται ενεργά για τη ζωή και τα προβλήματά της και καταβάλλει προσπάθεια να βρει τα ανθρώπινα όρια όσον αφορά τις γενικότερες εξελίξεις.

2. Έργο

Ο Γεώργιος Παχυμέρης υπήρξε μία από τις σημαντικότερες προσωπικότητες του χώρου των γραμμάτων στη Βυζαντινή Αυτοκρατορία. Πολυμαθής και με ευρέα ενδιαφέροντα, ασχολήθηκε με τους περισσότερους τομείς του επιστητού. Το έργο του, το μεγαλύτερο μέρος του οποίου διασώθηκε ως τις μέρες μας, είναι ιδιαίτερα εκτεταμένο, ειδικά στο χώρο της **θύραθεν παιδείας**, και χαρακτηρίζεται σημαντικότερο για την εποχή του. Γι' αυτό και άσκησε ευρύτατη επιρροή στους μεταγενέστερους, τόσο στο Βυζάντιο όσο και στη λατινική Δύση, όπου μεταφράστηκε. Από τα σημαντικότερα έργα του που έχουν φτάσει ως τις μέρες μας είναι το χρονικό που αφορά την εποχή των πρώτων Παλαιολόγων, τη βασιλεία δηλαδή του Μιχαήλ Η' και του **Ανδρόνικου Β'**. Επίσης το **Σύνταγμα**, μια πραγματεία για τις τέσσερις επιστήμες του *Quadrivium*, και μια επιτομή της *Λογικής* του Αριστοτέλη. Το υπόλοιπο έργο του αποτελείται από πραγματείες ρητορικής, σχόλια στους κλασικούς συγγραφείς (ιδιαίτερα στον Όμηρο), ποιήματα και σχόλια σε εκκλησιαστικούς συγγραφείς. Ο μαθητής του Μανουήλ Φιλής αναφέρει ότι ασχολήθηκε και με το δίκαιο, ωστόσο δεν έχει διασωθεί κάποια γραπτή απόδειξη αυτού του ισχυρισμού.⁴ Από τα έργα του Παχυμέρη δικαιολογείται ο χαρακτηρισμός «πρώιμος ουμανιστής» που του έχει αποδοθεί.⁵ Μέσα από αυτά αποκαλύπτεται η βαθιά γνώση των κλασικών συγγραφέων, αλλά και των εκφάνσεων του αρχαίου ελληνικού πολιτισμού και των ιδεών από τις οποίες αυτοί εμφορούνταν. Επίσης αποδεικνύεται η εξοικειώσή του με την επιστημονική παραγωγή που είχε προϋπάρξει από την αρχαιότητα ακόμη.

2.1. Συγγραφικά ιστορία

Η ιστορική διήγηση του Παχυμέρη με τίτλο **Συγγραφικά ιστορία** αποτελεί συνέχεια της **Χρονικής Συγγραφής** του Γεωργίου Ακροπολίτη και αναφέρεται στο διάστημα 1260/1255-1308, δηλαδή στη βασιλεία των δύο πρώτων Παλαιολόγων, του Μιχαήλ Η' και του Ανδρόνικου Β'. Χωρίζεται σε δεκατρία βιβλία, έξι αφιερωμένα στον Μιχαήλ και επτά στον Ανδρόνικο. Αν και αναφέρεται και σε γεγονότα που συνέβησαν τα τελευταία χρόνια της Αυτοκρατορίας της Νίκαιας, ο συγγραφέας θεωρεί ότι αυτά δεν εντάσσονται οργανικά στη διήγησή του. Ο Παχυμέρης θέτει ως στόχο της διήγησής του την παρουσίαση της «αλήθειας», την οποία θεωρεί το βασικό χαρακτηριστικό της ιστορίας.⁶ Με βάση αυτή τη γενική αρχή προσπαθεί να περιγράψει και να ερμηνεύσει τα γεγονότα του β' μισού του 13ου αιώνα, υλικό το οποίο γνωρίζει καλά. Αν και περιγράφει σύγχρονά του γεγονότα, των οποίων υπήρξε πολλές φορές αυτόπτης μάρτυρας, πράγμα στο οποίο δίνει μεγάλη σημασία,⁷ προσπαθεί να διατηρεί μια αντικειμενικότητα στην αντιμετώπισή τους. Το γεγονός ότι ήταν σύγχρονος με τα γεγονότα προσδίδει στη διήγησή του ζωντάνια και λεπτομερειακότητα,⁸ καθώς πολλές φορές παρεμβάλλει τα προσωπικά βιώματα και τις εντυπώσεις του, χωρίς όμως να παρασύρεται συχνά σε υποκειμενικές κρίσεις· και όταν αυτό χρειάζεται, περιορίζεται σε συγκρατημένα σχόλια.

Ο Παχυμέρης γράφει την ιστορία του έχοντας βιώσει τις δύσκολες στιγμές που πέρασε η αυτοκρατορία και τις δυσάρεστες συνέπειες από την **εξάπλωση των τουρκικών φύλων** στη Μικρά Ασία, την οποία η κεντρική διοίκηση δεν μπόρεσε να αντιμετωπίσει επιτυχώς. Από την άλλη, υπάρχει το θέμα των Λατίνων και τα θρησκευτικά προβλήματα που δημιουργούνται εξ αυτού, όπως η διαμάχη για την ένωση των εκκλησιών ή το «αρσενιακό ζήτημα». Έτσι, το ύφος του έργου του είναι απαισιόδοξο, ο συγγραφέας περιμένει να συμβούν τα χειρότερα.⁹ Τόσο η εξωτερική όσο και η εσωτερική κατάσταση του κράτους περιγράφονται λεπτομερώς, είναι δε η πρώτη φορά που παρουσιάζονται ως ιδιαίτερα βαρύνουσες οι δογματικές διενέξεις, αν και ο ίδιος ο Παχυμέρης δεν αφήνει να διαφανεί η δική του θέση. Σημαντικό στοιχείο της διήγησής του επίσης είναι η περιγραφή της εισόδου των Οσμανιδών στην ιστορία της Μικράς Ασίας. Ιδιαίτερο βάρος δίνεται σε μαζικές εκδηλώσεις, μάχες, κινήματα κτλ., ιδιαίτερα στο χώρο της Μικράς Ασίας. Λεπτομερώς περιγράφονται επίσης φυσικά φαινόμενα,¹⁰ που αντικατοπτρίζουν βέβαια το ενδιαφέρον του για τη φύση και τις φυσικές επιστήμες· ωστόσο κάποιες φορές, σύμφωνα με το πνεύμα της εποχής, παίρνουν μεταφυσικές διαστάσεις ή αντιμετωπίζονται ως χρησμοί, έστω και αν διαφαίνεται μια κριτική στάση. Αναφορά εκτεταμένη υπάρχει και σε φαινόμενα που ο συγγραφέας θεωρεί ανεξήγητα και τα

Γεώργιος Παχυμέρης

αποδίδει στη θεϊκή παρέμβαση.¹¹

Στη διήγησή του παρεισφρεύουν και στιγμιότυπα που δεν έχουν σχέση με ιστορικά γεγονότα, προκάλεσαν όμως εντύπωση στην εποχή τους,¹² προσδίδοντας στη διήγηση το χαρακτήρα του χρονικού. Από τα γραπτά του Παχυμέρη αποδεικνύεται η μεγάλη εξοικείωσή του με τους κλασικούς. Πρότυπά του στα ιστορικά γραπτά είναι ο Ξενοφών, ο Θουκυδίδης, αλλά και ο Πίνδαρος. Το ύφος του ποικίλλει ανάλογα με το θέμα: χρησιμοποιεί ομηρικό λεξιλόγιο για να περιγράψει ηρωικά γεγονότα, αλλά ησιόδειο όταν αναφέρεται σε φυσικά φαινόμενα. Η αφήγηση γεγονότων που θεωρεί επικά ή σχετικά με πρόσωπα που χαρακτηρίζει ηρωικά, όπως ο Ιωάννης Παλαιολόγος και ο [Αλέξιος Φιλανθρωπινός](#), διακρίνεται από ένταση και πάθος. Υπάρχουν επίσης πολλές αναφορές στην ελληνική μυθολογία, την οποία γνωρίζει σε βάθος, αλλά και σε ιστορικά πρόσωπα της κλασικής Αρχαιότητας. Ακόμα αναφέρεται με τρόπο που αποδεικνύει βαθιά γνώση στους *Νόμους* του Πλάτωνα και στα *Ηθικά* του Αριστοτέλη, απ' όπου επηρεάζεται όσον αφορά τις απόψεις του περί ορθοπολιτείας.¹³

Το ιδιαίτερο χαρακτηριστικό του Παχυμέρη, που επίσης αποδίδεται στην επίδραση που δέχθηκε από τον αρχαίο ελληνικό πολιτισμό, είναι η χρήση των αρχαίων ελληνικών όρων αναφορικά με τη Μικρά Ασία (Αλιζώνες, Βέβρυκες, Μυσοί, Κάρες), όταν ονομάζει νέους λαούς (αποκαλεί π.χ. Πέρσες τα τουρκικά φύλα), αλλά και στον περιγραφικό λόγο του (π.χ. η επιστημονική σκέψη και η κριτική αναφέρονται ως «αναξαγόρεια χρήματα»). Από την άλλη πλευρά, δεν διστάζει να προσαρμόσει στη γλώσσα του και να εντάξει στο λεξιλόγιό του οθωμανικά ονόματα και όρους,¹⁴ πρακτική ασυνήθιστη για την εποχή του, αλλά και λατινικά. Αν και η χρήση αρχαίων ονομάτων και όρων απαντά και σε παλαιότερους Βυζαντινούς ιστοριογράφους, ο Παχυμέρης είναι ο πρώτος που χρησιμοποιεί τα ονόματα του αττικού ημερολογίου για τους μήνες. Στην προσπάθειά του αυτή υποπίπτει σε σφάλματα, όπως λανθασμένη σειρά των μηνών ή χρήση ονομάτων που δεν ανήκουν στο αττικό ημερολόγιο.¹⁵ Έτσι, το κείμενο γίνεται δύσκολο για τον αναγνώστη, ωστόσο η πρακτική αυτή αποτελεί απόδειξη της διάθεσης του Παχυμέρη να εντάξει στη βυζαντινή σκέψη αρχαία ελληνικά στοιχεία.

Το έργο του επηρέασε σε μεγάλο βαθμό τους μετέπειτα ιστοριογράφους. Ο [Νικηφόρος Γρηγοράς](#) και ο Ιωάννης Καντακουζηνός ακολούθησαν το παράδειγμά του όσον αφορά την εμπλοκή σε θρησκευτικές και διαλεκτικές διενέξεις, ενώ ο Θεόδωρος Γαζής, παίρνοντας αφορμή από τη χρήση του αττικού ημερολογίου, συνέγραψε το έργο *Περί μηνών*¹⁶ το 14ο αιώνα.

2.2. Σύνταγμα των τεσσάρων μαθημάτων, αριθμητικής, μουσικής, γεωμετρίας και αστρονομίας

Το *Σύνταγμα των τεσσάρων μαθημάτων, αριθμητικής, μουσικής, γεωμετρίας και αστρονομίας* γράφτηκε από τον Παχυμέρη γύρω στο 1300. Αποτελείται από τέσσερις ενότητες αφιερωμένες, όπως αναφέρεται στον τίτλο του, στην αριθμητική, στην αστρονομία, στη μουσική και στη γεωμετρία, και προοριζόταν να χρησιμοποιηθεί ως εγχειρίδιο της ανώτερης θύραθεν εκπαίδευσης. Ως τέτοιο χρησιμοποιήθηκε όχι μόνο από τους Βυζαντινούς αλλά και από τους Ιταλούς ουμανιστές και γνώρισε ιδιαίτερη διάδοση στη Δύση μέχρι και την Αναγέννηση.

Διασώζεται σε πολλούς κώδικες, οι σημαντικότεροι από τους οποίους είναι οι εξής: *cod. Paris. gr. 2438*, αντιγραμμένος από τον Ιωάννη Σανκταμαβρά το 1594 για τον Lailius Rouinius, *cod. Paris. gr. 2339*, αντιγραμμένος το 1540 από τους Angelus Vergetius – Konstantine Palaiokappa, και *cod. Rossianus XI, 130*, αντιγραμμένος το 1575 από τον John Raseos. Ο μεγάλος αριθμός αντιγράφων πιστοποιεί την ευρεία χρήση του έργου. Το *Quadrivium* του Παχυμέρη είναι το καλύτερα σωζόμενο εγχειρίδιο της εποχής. Το έργο είναι στο μεγαλύτερο μέρος του δευτερογενές, στηριγμένο σε συγγραφείς της Αρχαιότητας. Θα μπορούσε να θεωρηθεί μια επιτομή των σημαντικότερων επιτευγμάτων της αρχαίας επιστήμης, όπου όμως εμφιλοχωρεί και η ματιά και η πρωτοτυπία του Παχυμέρη. Ο συγγραφέας δεν αντιγράφει απλώς, επιλέγει και αποσαφηνίζει έννοιες που θεωρεί δύσκολες για τους συγχρόνους του, ώστε το έργο να ανταποκρίνεται στους εκπαιδευτικούς σκοπούς του. Ο Παχυμέρης άλλωστε αποδίδει πολύ μεγάλη σημασία στα μαθήματα, καθώς τα θεωρεί «τελείωσιν τῆς ψυχῆς» και τα περιγράφει ως «οἱ κεί α τῷ ἄνθρωπίνῳ νοί» και σύμφωνα με αυτόν. Αντλεί μάλιστα γενικότερη ευχαρίστηση από τη μαθησιακή διαδικασία: «ἡ τῶν μαθημάτων θεωρία οἱ κεί α τε καὶ ἡ δεῖ α ἄσχολία» γράφει.¹⁷ Ωστόσο, η ασάφεια και η εκζήτηση της γλώσσας που τον χαρακτηρίζουν εν γένει ορισμένες φορές δρουν ανασταλτικά ως προς την κατανόηση.

Γεώργιος Παχυμέρης

Στην ενότητα περί αριθμητικής χρησιμοποιεί ως πηγή του τον Διόφαντο,¹⁸ αλλά και τον Νικόμαχο τον Γερασηνό. Μάλιστα, προχωρώντας περαιτέρω την επεξεργασία του Διοφάντου, επιλύει επιτυχώς το πρόβλημα της εξίσωσης δεύτερου βαθμού. Ο Παχυμέρης φαίνεται επίσης ότι γνώριζε τη χρήση των αραβικών αριθμών (Hindu).¹⁹ Στην ενότητα περί γεωμετρίας, βασική αναφορά του είναι οι επεξεργασίες του Ευκλείδη, ενώ στην ενότητα περί αστρονομίας μνημονεύει μια μεγάλη σειρά αρχαίων αστρονόμων, όπως ο Άρατος, ο Αρχιμήδης, ο Αριστοτέλης, ο Κλεομήδης, ο Ευκλείδης, ο Κλαύδιος Πτολεμαίος και ο Θέων. Στην ενότητα περί μουσικής, ο Παχυμέρης ακολουθεί την άποψη του Κλαύδιου Πτολεμαίου και αντιμετωπίζει τη μουσική όχι ως θεραπευτική της ποίησης αλλά ως άμεσα συνδεδεμένη με τα μαθηματικά. Τις βασικές έννοιες τις δανείζεται από τη σχολή των πυθαγορείων, ενώ ο ίδιος αναφέρει τα ονόματα του Κλαύδιου Πτολεμαίου, του Αριστοξένου, του Αριστοτέλη, του πυθαγορείου Φιλολάου και του Αρχύτα. Το τμήμα περί μουσικής επηρέασε σε μεγάλο βαθμό τον Μανουήλ Βρυέννιο, ο οποίος παραθέτει αρκετά αποσπάσματα από αυτό στο έργο του *Αρμονικά*.²⁰

Το επίπεδο του *Quadrivium* γενικά θεωρείται αρκετά υψηλό. Είναι επίσης πολύτιμο για τη μελέτη των επιστημών στο Βυζάντιο, αφού δείχνει με ενάργεια με ποια έργα και με ποιους συγγραφείς της Αρχαιότητας έρχονταν σε άμεση επαφή οι Βυζαντινοί λόγιοι. Αποτέλεσε μάλιστα έναυσμα για την ευρύτερη μελέτη της περιόδου και το χαρακτηρισμό της ως Παλαιολόγεια Αναγέννησης.

2.3. Φιλοσοφικά έργα

Από τα σημαντικότερα φιλοσοφικά κείμενα του Παχυμέρη είναι μια παρουσίαση του αριστοτελικού έργου, η οποία υπάρχει και σε λατινική μετάφραση εκδεδομένη από τον Αρσένιο της Μονεμβασίας το 1548.²¹ Ο τίτλος της στα λατινικά είναι *In Aristotelis philosophiam epitome*. Ερέθισμα γι' αυτή του την εργασία υπήρξε πιθανόν το έργο του [Νικηφόρου Βλεμμύδη](#). Αποτελείται από 12 βιβλία, χωρισμένα σε 238 κεφάλαια, ενώ ο συγγραφέας ενσωματώνει και διάφορες πραγματείες περί των μαθηματικών επιστημών, όπως αυτή για τις μη τεμνόμενες ευθείες. Το έργο, που δεν είναι απλή περίληψη της αριστοτελικής φιλοσοφίας αλλά εμπλουτίζεται από σχόλια και παρεκβάσεις του συγγραφέα, γνώρισε μεγάλη διάδοση και σχολιάστηκε τόσο στο Βυζάντιο όσο και στη Δύση.

2.4. Ρητορικά έργα

Τα ρητορικά έργα του Παχυμέρη γράφτηκαν μάλλον για διδακτικούς σκοπούς, για τη διδασκαλία του στην Πατριαρχική Ακαδημία. Σε αυτά εντάσσονται: α) **προγυμνάσματα**, κατά το πρότυπο του Αφθονίου, με θέματα που αναφέρονταν και σε ρήσεις αρχαίων Ελλήνων συγγραφέων, όπως η ρήση του Δημοσθένη «*δεῖ δὴ χρημάτων καὶ ἄνευ τούτων οὐ δέν ἐστι γενέσθαι τῶν δέοντων*», β) δεκατρείς «Μελέται», δηλαδή έργα που πραγματεύονται με ρητορικό τρόπο θέματα σχετικά με την πολιτική, την ηθική και τους νόμους.

2.5. Φιλολογικά έργα

Το σημαντικότερο φιλολογικό έργο του Παχυμέρη είναι τα σχόλια στην *Ιλιάδα* του [Ομήρου](#), που γράφτηκαν το 1275-1276, περίοδο κατά την οποία ο Παχυμέρης δίδασκε στην Πατριαρχική Ακαδημία. Τα σχόλια στην *Ιλιάδα*, όπως και μια σειρά σχολίων στη *Βατραχομομαχία*, σώζονται και σε ένα χειρόγραφο αντιγραμμένο την ίδια εποχή από τον Μελέτιο, το γιο του Νείλου, και άλλους δύο αντιγραφείς.²² Το ενδιαφέρον του συγγραφέα για τον Όμηρο και η συστηματική ενασχόλησή του με αυτόν φαίνεται και σε ένα άλλο έργο του, μια ποιητική αυτοβιογραφία σε εξάμετρο με πρότυπο τον Όμηρο και το *Περί εαυτού* του [Γρηγορίου του Θεολόγου](#), την οποία ενέταξε στην ιστορία του. Η αυτοβιογραφία συμπεριλήφθηκε επίσης στη *Ροδωνία* του Μακάριου Χρυσοκέφαλου,²³ μια ανθολογία κειμένων και αποσπασμάτων κλασικών Ελλήνων και Βυζαντινών που δημιουργήθηκε το διάστημα 1326-1336. Το έργο του Παχυμέρη στον Όμηρο εξαιρείται και από το μαθητή του Μανουήλ Φιλή στον προαναφερθέντα επιτάφιο. Στην ίδια κατηγορία εντάσσεται και ένα ποίημα με θέμα τη φυσική, πάλι σε εξάμετρο.

2.6. Άλλα έργα

Στο έργο του Παχυμέρη συμπεριλαμβάνεται επίσης ο σχολιασμός και η παράφραση λόγων και επιστολών του Διονυσίου

Γεώργιος Παχυμέρης

Αρεοπαγίτου, μάλλον με υπόδειξη του πατριάρχη και πάπα Αλεξανδρείας Αθανασίου, προς τον οποίο σάζεται και μία επιστολή.²⁴

1. Πιθανόν το αξίωμα αυτό να το κατείχε από το 1274 και προηγουμένως να είχε διατελέσει και διδάσκαλος του ψαλτήρος. Βλ. Constantinides, C.N., *Higher Education in Byzantium in the Thirteenth and early Fourteenth centuries (1204-ca.1310)* (Nicosia 1982), σελ. 60.
2. Είναι πιθανό ότι διαδέχθηκε στο αξίωμα αυτό τον Θεόδωρο Σκουταριώτη, όταν ο τελευταίος χειροτονήθηκε επίσκοπος Κυζίκου.
3. Βλ. E. Miller (ed.), *Manuelis Philae Carmina ex Codicibus Escorialensibus, Florentinis, Parisinis et Vaticanis nunc primum*, (Paris 1855-1857, ανατύπ. Amsterdam 1967).
4. Βλ. τον Επιτάφιο που του αφιέρωσε ο Φιλής στο E. Miller (ed.), *Manuelis Philae Carmina ex Codicibus Escorialensibus, Florentinis, Parisinis et Vaticanis nunc primum*, (Paris 1855-1857, ανατύπ. Amsterdam 1967). Οι γνώσεις του βέβαια όσον αφορά το δίκαιο πρέπει να θεωρούνται δεδομένες, αφού για κάποιο διάστημα κατείχε το αξίωμα του δικαιοφύλακος.
5. Βλ. Arnakis, G.G., “Georges Pachymeres - A Byzantine Humanist”, *The Greek Orthodox Theological Review* XII, αρ. 2 (1966-1967), σελ. 161-167.
6. «Ἰστορίας γάρ, ὡς ἄν τις εἴποι, ψυχὴ ἢ ἀλήθεια, καὶ τὸ πῆρ ἀληθείας χρῆμα ἐπάναγκες ἰερὸν, ὁ δὲ πρὸ ταύτης τὸ ψεῦδος ἄγων ἄντικρυς ἰερόςυλος». Georgii Pachymeris, *De Michaelle et Andronico Paleologis I (CSHB, Bonnae 1835)*, σελ. 12, στ. 11-13.
7. Ὅπως λέει ο ἴδιος, «ἀλλ’ αὐτόπτης τὰ πλεῖστα, οὐ τὸ ξυμβάν, γεγονῶς», βλ. Georgii Pachymeris, *De Michaelle et Andronico Paleologis I (CSHB, Bonnae 1835)*, σελ. 12.
8. Ὅπως συμβαίνει στις περιπτώσεις της περιγραφῆς της ἐξέγερσης των αγροτῶν στην Τρικοκκία (Georgii Pachymeris, *De Michaelle et Andronico Paleologis I (CSHB, Bonnae 1835)*, σελ. 193-201), του πανικού που προκλήθηκε στη Νίκαια λόγω της απειλῆς ἀπὸ τους Οθωμανοὺς (ό.π., σελ. 246-250) ἢ της ἀφίξης τῶν Μικρασιατῶν προσφύγων στην Κωνσταντινούπολη (Georgii Pachymeris, *De Michaelle et Andronico Paleologis II [CSHB, Bonnae 1835]*, σελ. 335).
9. «Προϊόντος τοῦ χρόνου τὰ χεῖρω καὶ ἔτι ξυμβαίνειν [...] εἰς τὸδε ξυμφορᾶς τὰ πράγματα προελθεῖ ν». Βλ. Georgii Pachymeris, *De Michaelle et Andronico Paleologis I (CSHB, Bonnae 1835)*, σελ. 13.
10. Ὅπως η εμφάνιση κομήτη το 1264 και το 1301 (Georgii Pachymeris, *De Michaelle et Andronico Paleologis II [CSHB, Bonnae 1835]*, σελ. 304) και η ἐκλειψη της Σελήνης το 1302 (ό.π., σελ. 306).
11. Ὡς τέτοια παράδοξα αναφέρονται η κλαίουσα εικόνα της Παναγίας, η αιμάσσουσα εικόνα του αγίου Γεωργίου κ.ά.
12. Ὅπως η περιγραφή της καμηλοπάρδαλης που χάρισε ο σουλτάνος της Αιθιοπίας στον Μιχαήλ Η' Παλαιολόγο το 1257. Βλ. Georgii Pachymeris, *De Michaelle et Andronico Paleologis I (CSHB, Bonnae 1835)*, σελ. 177-178.
13. Αυτό που θεωρεῖ ο Παχυμέρης ὅτι πρέπει να χαρακτηρίζει τον καθένα είναι η μετὰ χάριτος ευποία και η φιλανθρωπία· αποστολή του ανθρώπου είναι το ευεργετεῖν. Βλ. Georgii Pachymeris, *De Michaelle et Andronico Paleologis I (CSHB, Bonnae 1835)*, σελ. 189, 320.
14. Βλ. Zachariadou, E., “Observations on some turcica of Pachymeres”, *Revue des Études Byzantines* 36 (1978), σελ. 261-267.
15. Οι μήνες που χρησιμοποιεῖ ο Παχυμέρης είναι οἱ ἐξῆς: Ἐκατομβαιῶν, Λήναιος, Κρόνιος, Βοηδρομιῶν, Πυανειῶν, Μαιμακτηριῶν, Ἀνθεστηριῶν, Ποσειδεῶν, Γαμηλιῶν, Ελαφηβολιῶν, Μουνυχιῶν και Σκιροφοριῶν. Βλ. γενικὰ γιὰ το θέμα αὐτό Arnakis, G., “The names of the months in the History of G. Pachymeres”, *Byzantinisch-Neugriechische Jahrbücher* 18, σελ. 144-153.
16. *Patrologia cursus completus*, επιμ. J.P. Migne (Series graeca 19, Paris 1857-1906), σελ. 1168-1216.
17. *Quadrivium de Georges Pachymère*, επιμ. P. Tannery (Città del Vaticano 1940), σελ. 5, 6.

Γεώργιος Παχυμέρης

18. Με τον Διόφαντο άλλωστε ο συγγραφέας είχε ασχοληθεί επισταμένα, παραφράζοντας μάλιστα και το πρώτο βιβλίο της *Αριθμητικής* του. Βλ. *Diophanti Alexandrini Opera Omnia* I, επιμ. P. Tannery (Leipzig 1893-1895), σελ. 78-122. Η παράφραση ανατυπώθηκε και στο *Quadrivium de Georges Pachymère*, επιμ. P. Tannery (Città del Vaticano 1940), κεφ. 25-44.
19. Βλ. Tannery, P., "Les chiffres arabes dans le manuscrits grecs", *Mémoires* 4 (1920), σελ. 199-205.
20. Βλ. *Μανουήλ Βρυνενίου Αρμονικά*, επιμ. G.H. Jonker (Groningen 1970).
21. Η λατινική μετάφραση όλου του έργου εκδόθηκε από το Philippus Becchius, *Georgii Pachymerii hieromnemonis in universam fere Aristotelis philosophiam epitome* (Basel 1560).
22. *Cod. Ambros. gr.* 450 (I 4 sup.).
23. *Cod. Marc. gr.* 452 (collocazione 796).
24. *Cod. Paris. gr.* 996, 275-76.

Βιβλιογραφία :

	Constantinides C.N. , <i>Higher Education in Byzantium in the Thirteenth and Early Fourteenth Centuries (1204-ca. 1310)</i> , Nicosia 1982
	Κρουμπάχερ Κ. , <i>Ιστορία της βυζαντινής λογοτεχνίας</i> 2, Αθήνα 1964, Σωτηριάδου, Γ. (μτφρ.)
	Beck H.-G. , <i>Kirche und theologische Litteratur im Byzantinischen Reich</i> , München 1959
	Darrouzès J. , <i>Recherches sur les ΟΦΦΙΚΙΑ de l'Église Byzantine</i> , Paris 1970
	Hunger H. , <i>Η βυζαντινή λογοτεχνία. Η λόγια κοσμική γραμματεία των Βυζαντινών</i> , 2, Κόλιας, Τ. – Συνέλλη, Κ. – Μακρής, Γ.Χ. – Βάσσης, Ι. (μτφρ.)
	Mergiali S. , <i>L'enseignement et les lettres pendant l'époque des Paléologues, 1261-1453</i> , Αθήνα 1996
	Runciman S. , <i>Η τελευταία βυζαντινή αναγέννηση</i> , 2, Αθήνα 1991, μτφρ. Λ. Καμπερίδης
	Sarton G. , <i>Introduction to the History of Science</i> , 2, Baltimore 1931
	Taton R. , <i>La science antique et médiévale. Des origines à 1450</i> , Paris 1994
	Τατάκης Β.Ν. , <i>Βυζαντινή φιλοσοφία</i> , Αθήνα 1997, Καλπουρτζή, Ε. (μτφρ.)
	Arnakis G. , "The names of the months in the History of G. Pachymeres", <i>Byzantinisch-Neugriechische Jahrbücher</i> , 18, 1945-1949, 144-153
	Arnakis G.G. , "George Pachymeres-A Byzantine Humanist", <i>The Greek Orthodox Theological Review</i> , XII, 2, 1966-1967, 161-167
	During I. , "Ptolemaios und Porphyrios über die Musik", <i>Acta Univ. Gotoburgensis</i> 1, Göteborg 1934
	Gill J. , "The Church Union of the Council of Lyons (1274) portrayed in Greek documents", <i>Orientalia</i>

Γεώργιος Παχυμέρης

	<i>Christiana Periodica</i> , 40, 1974, 5-45
	Kotsakis D. , "Astronomy and mathematical sciences in Byzantium", Dragas G. D. (ed.), <i>Aksum Thyateira</i> , London 1985, 227-233
	Laurent V. , <i>Préface</i> , Tannery P., <i>Quadrivium de Georges Pachymère</i> , Città del Vaticano 1940
	Tannery P. , "Les chiffres arabes dans les manuscrits grecs", <i>Mémoires Scientifiques</i> , 4, 1920, 199-205
	Zachariadou E.A. , "Observations on some turcica of Pachymeres", <i>Revue des Études Byzantines</i> , 36, 1978, 261-267
	Λαμπάκης Σ. , "Υπερφυσικές δυνάμεις, φυσικά φαινόμενα και δεισιδαιμονίες στην Ιστορία του Γεωργίου Παχυμέρη", <i>Σύμμεικτα</i> , 7, 1987, 77-100

Δικτυογραφία :

	Georgii Pachymerii, In Aristotelis philosophiam epitome http://www.ub.unibas.ch/kadmos/gg/pic/gg0135_001_tit.htm
	Pachymeres, Georgios http://www.bautz.de/bbkl/p/pachymere_g.shtml

Γλωσσάριο :

	filioque Κατά λέξη σημαίνει «και εκ του Υιού» και αναφέρεται στην εκπόρευση του Αγίου Πνεύματος. Ήταν το κύριο σημείο διαφωνίας της Παπικής με την Ανατολική Εκκλησία, αιτία μεταξύ άλλων του σχίσματος του 1054: η Παπική Εκκλησία το πρόσθεσε στο Σύμβολο της Πίστεως, η Ανατολική ωστόσο δεν το έκανε αποδεκτό.
	διάκονος, ο Κατώτερο εκκλησιαστικό αξίωμα. Χειροτονούνταν κάποιος διάκονος από την ηλικία των 25 ετών και μετά. Επιτρέπεται να είναι έγγαμος, αν ο γάμος είχε τελεστεί πριν από τη χειροτονία.
	διδάσκαλος του αποστόλου Αξίωμα που κατείχαν όσοι ιερωμένοι διδασκαν στην Πατριαρχική Σχολή της Κωνσταντινούπολης θεολογικά ή και κοσμικά αντικείμενα σπουδών. Συνήθως έπειτα από αυτό καταλάμβαναν υψηλά αξιώματα στην εκκλησιαστική ιεραρχία.
	δικαιοφύλαξ, ο Τίτλος που αποδιδόταν από τον αυτοκράτορα σε κοσμικά ή εκκλησιαστικά πρόσωπα. Καθήκον του ήταν η εξέταση υποθέσεων εκκλησιαστικής φύσεως που απαιτούσαν γνώσεις αστικού και κανονικού δικαίου.
	θύραθεν παιδεία Η κοσμική, κλασική παιδεία, σε αντιδιαστολή προς την εκκλησιαστική.
	ιερά γράμματα, τα Ο πρώτος κύκλος σπουδών στο Βυζάντιο. Ο μαθητής, που εισερχόταν σε αυτό το στάδιο σε ηλικία περίπου έξι χρόνων, διδασκόταν μέσω ενός ιδιωτικού δασκάλου να διαβάζει και να εκτελεί απλές αριθμητικές πράξεις, με βασικό εγχειρίδιο διδασκαλίας βιβλία θρησκευτικού περιεχομένου.
	ιερομνήμων, ο Εκκλησιαστικός αξιωματούχος που ήταν υπεύθυνος για τη δημόσια λατρεία. Το αξίωμα σε εξαιρετικές περιπτώσεις αποδιδόταν και σε κοσμικούς.
	προγυμνάσματα, τα Μέθοδος στην οποία βασίζεται η διδασκαλία της ρητορικής. Χωρίζεται στα εξής κεφάλαια-αναβαθμούς διδασκαλίας: μύθος (υπόθεση), διήγημα (μικρή διήγηση), χρεία (ανέκδοτο από την καθημερινή ζωή με διδακτικό σκοπό), γνώμη (απόφθεγμα), ανασκευή-κατασκευή (επιχειρηματολογία για την ορθότητα ή όχι ενός διηγήματος ή μιας γνώμης), κοινός τόπος (γενική αλήθεια), εγκώμιο (έπαινος), ψόγος (κατηγορία), σύγκριση (δύο προσώπων), ηθοποιία (παρουσίαση του χαρακτήρα ενός ανθρώπου μέσω υποτιθέμενου λόγου του), έκφραση (περιγραφή προσώπου ή αντικειμένου), θέση (αντιμετώπιση ενός πρακτικού ή επιστημονικού προβλήματος), εισφοράς νόμος (κρίση ενός νόμου που προτείνεται).

Γεώργιος Παχυμέρης

	πρωτέκδικος, ο
Εκκλησιαστικός αξιωματούχος που από το 12ο έως το 15ο αιώνα είχε το καθήκον της προστασίας όσον ζητούσαν άσυλο στην Αγία Σοφία.	
	τόμος, ο
Επίσημο συνοδικό έγγραφο που περιλαμβάνει αποφάσεις για ζητήματα πίστης ή διοίκησης της Εκκλησίας.	

Πηγές

Γεώργιος Παχυμέρης, *Συγγραφικαί Ιστορίαι*, ed. I. Bekker, *Georgii Pachymeris de Michaelae et Andronico Palaeologis I. Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae* (Bonnae 1835).

E. Miller (ed.) *Manuelis Philae, Carmina ex codicibus Escorialensibus, Florentinis, Parisinis et Vaticanis nunc primum* (Paris 1855-1857, ανατ. Amsterdam 1967).

Γεώργιος Παχυμέρης, *Σύνταγμα των τεσσάρων μαθημάτων*, ed. P. Tannery, *Quadrivium de Georges Pachymere* (Città del Vaticano 1940).

Βοηθ. Κατάλογοι

Εργογραφία-Εκδόσεις

Tannery, P., *Quadrivium de Georges Pachymère* (Citta del Vaticano 1940)

Bekker, I. *Georgii Pachymeris De Michaelae et Andronico Paleologis I-II. Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae* (Bonnae 1835)

Failler A. (εκδ.), Laurent V. (μτφ.), *Georges Pachymérés, Relations Historiques I-II* (Paris 1984)

Philippus Becchius, *Georgii Pachymerii hieromnemonis in universam fere Aristotelis philosophiam epitome* (Basel 1560)

L.G. Westerlink et al., *George Pachymeres, Commentary on Plato's Parmenides [Anonymous Sequel to Proclus' Commentary]. Corpus philosophorum Medii Aevi. Philosophi Byzantini 4* (Athens, Paris, Brussels 1989)

Boissonade, J.F., *Georgii Pachymeris Declamationes XIII* (Paris 1848)

Walz, Chr., *Rhetores Graeci I* (Stuttgart 1832), σελ. 551-596 (*Προγυμνάσματα*)

Dindorf, G., *Scholias Graeci in Homeri Iliadem* (Oxonii 1875) (Τα σχόλια στην *Ιλιάδα* του Ομήρου)

Bandini, A.M., *Catalogus Codicum Manuscriptorum Bibliothecae Mediceae Laurentianae I-III* (Florence 1764-1770, ανατύπωση Leipzig 1961) (Το ποίημα για τη φυσική)

Martin, Th.H., *Theonis Smyrnaei Platonici Liber de Astronomia* (Paris 1849), σελ. 389-415 (Τα αποσπάσματα από το έργο στην αστρονομία)

Tannery, P., *Diophanti Alexandrini Opera Omnia*, II (Leipzig 1893-5), σελ. 78-122 (Η παράφραση του Διόφαντου)

Vincent, M.A.J.H., *Notices et Extraits des Manuscrits de la Bibliothèque du Roi 16* (Paris 1847), μέρος Β, σελ. 364-83 (ένα μέρος από την αριθμητική), σελ. 384-553 (ολόκληρο το μέρος που αναφέρεται στη μουσική)

Casauboni, Is., *Opera Aristotelis, nova editio I* (1590), σελ. 745-52 (Η πραγματεία για τις μη τεμνόμενες ευθείες)

Migne, J. P., *Patrologia cursus completus, Series graeca 3, 4* (Paris 1857-1906) (Τα σχόλια και η παράφραση του Διονυσίου Αρεοπαγίτου)